

PERGELİN BİR AYAĞI ŞAİR, DİĞER AYAĞI HAYAL DÜNYASI: DİVAN ŞİİRİNDE PERGEL*

Gülay DURMAZ**

ÖZET

Yay ve çember çizmeye yarayan bir alet olan pergel, Divan şiirinde bu kullanıma uygun olarak değişik alanlarda şairlerin hayal dünyasında yer almaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Pergel, özellikle felek ile ilgili kullanımda, dikkat çekici boyutta bulunmaktadır. Divan şiirinde sıkça geçen felek ile genelde kastedilen gökyüzüdür. Dünya kâinatın merkezidir. Dokuz kat felek de soğan zarı gibi dünyayı çevrelemektedir. İşte bu aşamada pergel felek ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Çünkü daireler çizmeye yarayan pergel, burada felek pergeli olarak görülmektedir. Harflerin altında veya üstünde bulunan nokta, tasavvufi düşüncede hakiki birlik olarak tanımlanmaktadır. Bu haliyle varlığın, çokluğun aslı olarak düşünölmektedir. Pergelin noktası ise bazen gönöl, bazen de Kâbe olmaktadır. Nokta söz konusu olduğunda sevgilinin güzellik unsurlarından ağız ve ben de bu konunun içinde yer almaktadır. Aynı zamanda Divan şairi Pergelin sabit ayağı gibi bir sevgili bulamamaktan yakınmaktadır. Dünya nasıl ki kâinatın merkezi ise pergelin merkezinden yola çıkılarak, şairlerin kaynağı olan İstanbul, merkez olarak gösterilmektedir. Sevgilinin bulunduğu yer, âşıklar için çok önemlidir. Âşık pergel gibi sevgilinin mahallesini dolanıp durmaktadır. Bülbölün gagasının ya da âşığın boyunun pergele benzetildiğı beyitlerle, Divan şiirinde az da olsa karşılaşılmaktadır. Pergel, gerçek kullanımına uygun olarak süsleme sanatına ait örneklerle de Divan şiirinde bulunmaktadır. Buradan hareketle bu makalede, tespit edilebildiğı kadarıyla, pergelin Divan şairinin hayal dünyasındaki yeri altı başlık altında izlenilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Pergel, pergelin kullanımı, Divan şiiri, hayal dünyası.

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Böl., El-mek: cavdurel@yahoo.com

ONE LEG IS THE POET, THE OTHER IS THE DREAM WORLD: COMPASS IN THE DIVAN POETRY

ABSTRACT

A (divider) compass is an instrument that is used to inscribe arcs and circles. Consistent with its use, it is also employed with different ways in the dream world of the poets in Divan poetry. Here are some of these: Compass draws attention to itself specifically with its wide utilization related to fate. In Divan poetry, frequently used fate is meant to refer to the sky. Earth is in the centre of the universe. Nine layers of the fate circle the earth like the skin of an onion. At this point compass and fate association occurs as the compass that is used to inscribe circles, is seen here as the compass of the fate. The point that is seen under or above the letters is described as the real unity in the Sufi mentality. In this sense it is thought that being is the origin of plurality. The point of the compass is sometimes the heart, or the Kaaba. The beauty features of the beloved one, the mouth and mole, are also included when the topic is the point. At the same time the Divan poet complains about not finding a lover that is like the anchor leg of the compass. Istanbul, the source of the poets, is referred as the centre, as earth is the centre of the universe. The place, where the beloved one exists, is very important to the lovers. The lover circles the beloved one's neighborhood like a compass. Although rarely, it is possible to come across couplets that compare the beak of the nightingale, or the neck of the beloved one to the compass. Parallel to its real use, compass has also its place in Divan poetry with the examples of its utilization in decorative arts. Based on these, in this article, the place of compass in the dream world of the Divan poet's will try to be examined under six titles.

Key Words: Compass, the use of compass, Divan poetry, dreamworld.

Türkçe sözlükte pergel, yay veya çember çizmekte ve ölçmekte kullanılan alet olarak tanımlanmaktadır. (1996:2290) Osmanlı Türkçesi Sözlüğünde ise, ölçmeye ve daire çizmeye yarayan açılır kapanır iki bacaklı oluşan mühendis aletinin adıdır.(Parlatır,2011:1354) Pergel sözlüklerde benzer ifadelerle tanımlanmaktadır. Kullanım açısından bakıldığında bir ayağının sabit olup diğerinin onun etrafında dolanması pergelin en büyük özelliğidir. Zaten bu özelliği ile de şiirlerde yer almıştır. Pergel ve şiir yan yana geldiği zaman hemen akıllara Ömer Hayyam ve Mevlana gelmektedir. Ömer Hayyam, pergeli, şiirinde şöyle anlatmıştır:

*Sevgili seninle ben pergel gibiyiz
İki başımız var, bir bedenimiz
Ne kadar dönersem döneyim çevrende
Er geç baş başa verecek değil miyiz*

Mevlana ise “Biz pergel gibiyiz. Bir ayağımız din üzerinde sağlamca durur, öteki ayağımız yetmiş iki milleti dolaşır” diyerek sevgisinde sınır tanımadığını göstermektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013*

Divan şiirinde ise pergel, yine aynı kullanım özelliğine bağlı olarak yani bir ayağının sabit diğerinin onun etrafında dolanması şekli ile ele alınmaktadır.

Pergel, her tarafı dolansa da sonunda yine başa dönmektedir:

Gerçi devritdi her cihet pergar
Âkıbet kıldı ibtidayarucû
Nâtıkî G. 236/2

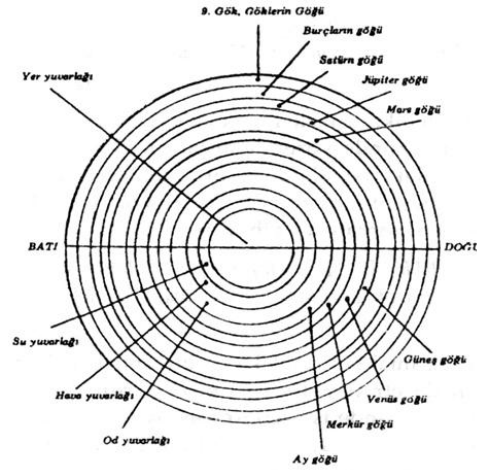
1) Felek-Çarh

Pergel, Divan şiirinde farklı kullanım alanlarıyla da yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi felek ile ilgili olanıdır. Divan şiirinde felek sıkça geçmektedir. Felek kelimesiyle genelde kastedilen gökyüzüdür. Şekli yüksekliği, rengi ve hareketleri, genişliği sonsuzluğu gibi özellikleri ile anılmıştır. Felek, gökyüzü, sema olarak tanımlanır. (Develioğlu, 2010:292) Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezi olup dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar iç içe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere yedi gezegenin feleğidir. Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Şems (Güneş), Mirrih (Merih), Müşteri, Zühal gezegenleri bulunur. Sekizinci felek sabit yıldızlar ve burçlar feleği, dokuzuncu felek ise cisimden arınmış, olan bütün felekleri saran en büyük, en yüksek felektir ki buna felek-i atlas, felek-i azam (en büyük felek), felekü'l eflak (felekler feleği) denir” (Pala, 1995:181). Bu yedi seyyar yıldızın dünyadaki canlı ve cansız her şeye hâkim olduğu farz olunmuştur. Yıldızlar az çok uğurlu ya da uğursuz sayılmış ve her birinin hususi tabiatları, hâkim olduğu iklimleri, hâkimiyet saatleri olduğu sanılmış bu nedenle dünyada olup biten her şey felek yüzündendir. Kaza ve kadere itiraz edemeyen şairler dünyada olup biteni ise felek ve yıldızlara bağlamışlardır. (Onay, 2000:209)

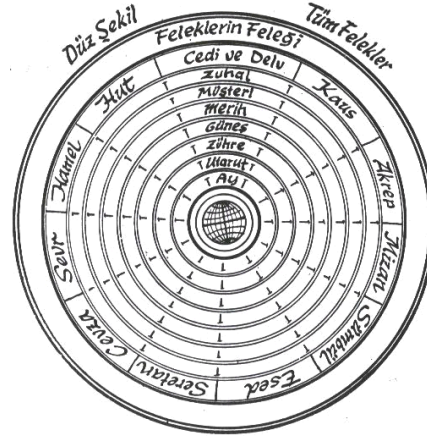
Felek; bahtı, kaderi etkilemektedir:

O kutb-ı çarh-ı sa‘âdet ki döndürür bahtı
Ne yana istese pergâr-ı çarh-ı gerdâni
Nef‘î K.31/23

Atilla Şentürk, çalışmasında, NasîrüddînTûsî'nin el-Muhtasar fi 'İlmü't-tencîm ve Ma'rifetü't-takvîm eserine dayanarak Ahmed-i Dâî tercümesinden alınan felekü'l-eflak, burçlar göğü (sabite), seyyareler şeması aşağıdaki şekilde belirtmiştir. (Şentürk, 1994:s.135)

Felekler, Erzurumlu İbrahim Hakkı Hz. Marifet-nâme adlı eserinde aşağıdaki gibi şemalaştırılmıştır: (Çinar,2009:s.777)

Divan şiirinde felek; tak, kubbe, kemer, keman, hokka, tas, çenber, gülzar, hırsız, pir, deniz, taht saray, vs. gibi benzetmelerle kullanılır. Genelde Divan şairi için feleğe karşı tutum olumsuzdur. Onu, insanın kaderini ve talihini hazırlaması yönünden en şiddetli ve acı şekilde itham etmektedir. (Tolasa, 2001:402) Yukarıda çizimleri verilen felek şemaları Divan şiirinde geçen pergel-felek ilişkisini açıklamak bakımından önem taşımaktadır. Çünkü pergelde birliktelikte ele alınan beyitlerde feleğin dairelerinden söz edilmektedir. Örneğin Lâmi'î Çelebî, “felek, pergel gibi daireler çizmektedir.” diyerek bu özelliği göstermektedir:

Tan mı pergâr-sıfat dâyireler çizse felek
 Görüahdüñdetamâm eyledi devrin hâtem
 Lâmi'î Ç. K.IV/7

Aşk feleğini, pergel gibi devredenler, sürekli olarak daireler çizdikleri için bunun bir sonunun olmadığını anlarlar:

Devr idenler çarh-ı ışkı Lâmi'îpergâr-vâr
 Didileryokdur nihâyet birdür anda arz u tûl
 Lâmi'î Ç. G. 302/8

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/9 Summer 2013

Çarhın pergele benzetilmesi, özellikle onun dönmesi itibariyledir:

Lâmiîpergâr-ı çarhungerdişinden sana ne
Sen sebatün gözle payüñ merkez-i devrâna bas
Lâmi'îÇ. G.202/5

Felek, bazen gül bahçesine benzetilmektedir. Güneşin ve güneşli göğün özellikle sabah vakti doğarken ve doğuş sonrası ortaya çıkan manzarası bakımından bu benzerlik ilişkisi kurulmaktadır. Şair de buradan hareketle “Güzelliğinin gül bahçesinde binlerce kez dolanan pergelin sanatını görüp, Güneş ve ay felek gibi kıyı çizse buna şaşılır mı?” derken hem felek-gül bahçesi benzetmesine hem de pergel-felek ilişkisine değinmektedir:

Kıyı çizse acebmidür felek-vârâftâb u mâh
Görüp gülzâr-ı hüsnünde hezârân sun-ı pergârı
Lâmi'î Ç. G. 511/6

Bâkî'ye göre, mühendisin akli bile eğri feleğe hayran kalmaktadır. Öyle bir yerdir ki onun bir yerini bile cetvel ve pergele uydurabilmek mümkün değildir:

Çarh-ı kec-revdekalurakl-ı mühendis hayran
Bir yirin uyduramaz cedvelevüpergâre
Bâkî G.426/3

Felekten, zamandan şikâyet etme, Divan şairlerinin sıkça başvurduğu bir yöntemdir. Eğer sevgili adil davrandığında, Revânî bu günlerin bitmemesini, feleğin pergel gibi dönmeye devam etmesini istemektedir:

Nice bir zulm ide devrân bu Revânî bendene
'Adlûneyyâmındagerdûnçıkmasunpergârdan
Revânî G. 308/5

Şair, feleğin kendisini pergel gibi başı dönen yapmasından şikâyet etmektedir:

Kimseler gelmez iken dâyiremedevründe
Çarh ser-geşteidüpdür beni pergâr gibi
Revânî G.457/3

“O cömertlik diyarının merhametinin genişliğini gör, çünkü pergel, felektir. Feleğin kutupları arasındaki lütuf meydanını çizmektedir.” diyen şair, cömertlik alanının genişliğinin felekler kadar çok olduğunu göstermek için pergel ve felek kavramlarını kullanmaktadır:

Vüsat-i ref'eti gör kim o muhît-i keremin
Sâha-i lutfunakûtbeyn-i felekdirperkâr
Eşref K.25/60

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

“Muradının kutbu üzerinde çarh pergeli dönsün” diyerek, Süheylî de feleği pergele benzetmiştir:

Saâdetsâidi ola müsâidevc-i ‘izzetde
Döne kutb-ı murâduñüzredâ’imçarhpergârı
Süheylî.K. 45/24

Nev’î, Karamani-zâde Mehmet Çelebi için yazdığı kasidede feleğe sitem edip, altın pergelden bahsetmektedir:

Bilmedi dâ’ire-i kadrini hurşîd-i felek
Eyledi şa’şa’adan gerçi ki zerrînpergâr
Nev’î K.23/23

2) Pergel-Nokta

Pergelin yer aldığı bir başka konu ise noktadır. Nokta, bazı harflerin üstünde ve altında bulunan ve harfin şeklinden sayılan bir işaret, küçük benek, daire şeklinde işaret, iz olarak Türkçe Sözlükte yer almaktadır. (Türkçe Sözlük, 1996:2132) Nokta, Tasavvuf Terimleri Sözlüğünde şöyle tanımlanmıştır: Hakiki birlik, tüm çokluğun aslı, Noktanın hareket ettirilmesinden hat (çizgi) meydana gelir. Zâtın tecellisi. Ucunda ateş bulunan bir çubuk hızlı bir şekilde düz olarak hareket ettirilirse, nokta olan ateş, ateşten çizgi şeklinde görülür. Daire biçiminde hareket ettirilirse çember olarak görünür. Hat ve çemberin varlığı vehmî ve hayalîdir, hakikatte sadece nokta vardır. Çokluk, itibarî, birlik, hakikidir. Bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esasının nokta olması tek varlığın çokluk şeklinde görünmesinin güzel bir örneğidir. (Uludağ, 1999:412) Pergel iğnesinin izi, dairenin/çemberin merkezi şeklinde de anlamları bulunan noktaya mutasavvıflar farklı anlamlar yüklemiştirler. Nokta harflerin başlangıcı ve sonu olması bakımından önem kazanmış, kâinatı, varlıkları ve oluşları noktalardan meydana gelen harfler gibi düşünerek bunları bir bakıma noktanın ortaya çıkış şekilleri olarak kabul etmişlerdir. Buna göre, hakiki birlik olan nokta, varlığın, çokluğun aslıdır. (Şanlı,2010:200).

Pergelin de bir ayağı sabittir ve bulunduğu yerde bıraktığı iz nokta şeklindedir. Bu yüzden de beyitlerde nokta ve pergel arasında çeşitli yönlerden bağlantılar kurulmaktadır.

Nokta ile ilgili olarak yapılan bu açıklamalar ışığında pergel ve nokta ile ilgili olarak şairin, dairenin etrafını pergel gibi gezmesine rağmen, dairenin merkezinin bir nokta olduğunu söylediği çokluğun aslı, birliktir düşüncesini dile getirdiği söylenebilir:

Pergâr-sıfat gezdim bu dâyire etrafın
Bir nokta imis bildim kim merkez dâyirdür
Nâtıkî G.100/2

Arpaemînzâde Sâmî, harflerdeki noktaların sırrına değinerek, gönlü, pergelin merkezi olarak düşünmektedir:

Bâ’ -i bismi'llâhbed’ -i kâf ü nûnanoktadır
Merkez-i pergâr-i sırr-i kün fe-kânîdür gönül
Arpaemînzâde Sâmî G.82/3

Nâbî, Kâbe’nin önemini vurgulamak istediği beytinde feleğin dönüşünde pergelin noktası olarak Kâbe’yi almaktadır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Pervânesimelekdür o şem' -i hakîkâtün
Edvâr-ı çerhe nokta-i pergârKâbe'dür

Nâbî G. 100/3

Gayb pergelinin noktasından bahsederken, aslında kendisinin gerçek âşık olduğundan söz etmektedir. Gayb âlemini kuşatan dairenin ortasındaki nokta ile kastedilen süveydadır. (Balalan,2012:460)Nücûm ilmindeki bilgisine çok güvenen Enverî'nin başından geçen ilginç bir olay Nef'î'nin dikkatinden kaçmamıştır ve bu olaya yaptığı telmih şu şekildedir:

Enverî-i rûzigârım nokta-ı pergâr-ı gayb
Gûy-ı hûrşîd-i zamîr-i gayb-dânımdır benim

Nef'î (1993: 84)

Nef'î'nin yukarıdaki beyitte “gayb, zamîr, gayb-dân, rûzgâr” kelimeleriyle telmihte bulunduğu olay, DevletşahTezkiresi'nde özetle şöyle anlatılmaktadır: Enverî, yedi gezegenin mîzân (terazi) burcunda bir araya geleceğini (kırân) ve şiddetli bir fırtınanın dünyayı altüst edeceğini söyler. Enverî'ningaybı bilme konusundaki ustalığına güvenen hükümdar ve halk da bu haber üzerine birçok önlem alır ve masrafa girer. Hatta bir şahıs Merv şehrinin minaresinin üzerine tesadüfen bir kandil asar. Fakat o gece kandili söndürecek kadar bile rûzgâr olmaz. Kehânetinin gerçekleşmemesi üzerine Enverî, hükümdardan ve halktan özür dileyerek Merv şehrini terk eder. (Yekbaş,2009:1137)

Divan şairleri, nokta ve pergel benzetmelerini hayal dünyalarında farklı biçimlerde kullanmışlardır. Refet Mehmet de taze gülü daire, merkezin noktasını şebnem olarak değerlendirmiştir:

Gül-i ter da'iredirnoқта-i merkez şebnem
Şah sebz almış ele turfeaca'ibpergar

Refet Mehmet K.14/12

Hamel, burçlardan birinin adıdır. Koç burcu olarak bilinen bu burca güneş Mart ayında girer. Bugün İlkbaharın başlangıcıdır. Gece ve gündüz bu günde eşit olur. (Pala,1995:228) Beyitte, hamel ressamı gündüz dairesini genişletmektedir. Şair, pergelin sabit ayağını yani noktasını karanlık, diğer ayağı ile çizdiği daireleri, gündüz olarak belirtip gecelerin kısalmış gündüzlerin uzaması olayını anlatmaktadır:

İtdiressâm-i hameldâ'ire-i rûzivesî'

Nokta-i leyli idüp merkez-i hatt-i pergâr

Arpaemînizâde Sâmî K.16/28

Nokta bazen halk olmaktadır. Halk pergel gibi dolanıp nokta gibi bir araya gelmektedir:

Tolanup devrini pergâr-veş halk
Gelürler nokta gibi bir araya

Lâmi'îÇ .454/10

Pergelin bir ayağını sabitlediği nokta, Divan şairler için bir esin kaynağı olduğu görülmektedir. Öyle ki şairler kendilerine sabit kadem bir sevgili bulamadıklarından yakınmaktadırlar. Her ne kadar dünyayı pergel gibi dolansalar da yanlarında sürekli olarak

Turkish Studies

International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistoryofTurkishorTurkic
Volume 8/9 Summer 2013

istedikleri sevgiliyi bulamadıklarından söz ederken nokta ya da sabit kademden yararlandıkları görülmektedir:

Kalb-i meyyâlim gibi pergâr-ı âlem münkalib
Nokta-veşâbit-kadem bir yâr-ı hemdembulmaduk
(Nev'î G. 223/4)

Cinânibulmadum âlemde bir sâbit-kadem dilber
Tolaşdumkâinâtı nitekim pergâr ser-tâ-pâ
(Cinânî G. 1/5)

Nokta- pergel ilişkisi Divan şiirinde tek başına ele alındığı gibi bazı beyitlerde noktaya benzetilen diğer unsurların katılması ile kullanılmaktadır. Bu unsurlarla ilgili oluşan başlıklar şu şekildedir:

a) Pergel-nokta-dehan

Sevgilinin önemli güzellik unsurlarından olan ağız, genellikle küçük olması sebebiyle nokta, sıfır, mim, mühür olarak ele alınır. Ağız, gayb, nadir, esrar, sır veya yok olarak değerlendirilir. (Sefercioğlu,2001:200) Tasavvufi açıdan bakıldığında ise vahdet-i vücûd, bütün mevcudatın Allah'ın esma ve sıfatlarından ibaret olduğuna dayanır. Buna göre vücûd birdir. Her şey Allah'ın varlığına ve birliğine delalet eder. Var olan şeyler bir an için vardır ve asılları yoktur. (Pala,1995:555)Yani Allah'tan gayrı, kâinatta mevcut olan her şey, vehim ya da hayâlden ibarettir veya aynadaki akisler, ya da gölgelerden ibarettir. Çok küçük, hayal, hatta yok olarak düşünülen sevgilinin ağzı-dudağı, hayal olması, yokluğu nedeniyle tasavvufta vahdet olarak görülmektedir. Bu yüzden pergelin bir ayağı vahdette bir'dedir. Diğer ayağıyla çizdiği sayısız daireler ise bunun yansımalarıdır. Dolayısıyla hem dudak hem de pergel Vahdet-i Vücûd felsefesi açısından yorumlanabilmektedir. (Nazik, 2011:1691)

Ahmet Paşa, “Ey ağzı nokta gibi olan sevgili, etrafında daireler çizen demirden ayaklı pergele benzemişim. Elimden ne gelir.” derken bir'e bağlı kalarak, sevgilinin etrafında daireler çizdiğinden bahsetmektedir.

Dâ'iren çizginip ey nokta-dehen benzemişim
Âheniñ-pây ile pergâra elimden ne gelir
Ahmet Paşa G. 58/2

Sevgilinin nokta gibi olan ağzı yüzünden pergel gibi başı dönen âşık kendinden geçmiştir. Nasıl ki, pergel, bir ayağını sabit bir noktaya koyup dönüyorsa âşık da pergel gibi bir ayağını sabitleyip sevgilinin etrafında dönmekten sersemlemiştir:

Pergâr-vâr noktası fikri dehânunun
Ser-geşte eyledi hired-i hurde-dânımı
Lâmi'î Ç. G.512/3

Sevgilinin ağzı nokta olması yönüyle pergelin noktası yani sabit ayağı, ağzın etrafındaki tüyleri de pergelin çizdiği daireler olarak düşünen şair, bu haliyle pergelin her iki ayağını işlevini iki güzellik unsuru ile karşılamaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Dehâni nokta-i rengîn-i pergâr-i tebessümdür
İhâta itmiş anı halka-i devr-i vefâdur hat

Arpaemînizâde Sâmi G. 62/4

Nev'î de, nokta olan ağızdan dolayısıyla pergel alanından ayrılmak istememektedir:

Dehânungûyiyâ bir noktadır pergârdan çıkma
Hezârun ağzın açdurmaşehâpergârdan çıkma

Nev'î G. 463/1

Gönül, sevgilinin noktaya benzeyen ağızını görünce pergel gibi etrafında dolanmaktadır:

Pergâr-veştolansan'olahüsünüñgönül
Çün nokta-i dehânuñıgördimiyânede

Ziyâi G. 405/4

b) Pergel-Nokta-Hal

Ben, vücutta meydana gelen noktadır. Genellikle yüzde olan benler, siyahlığı ve küçüklüğü ile ele alınır. Aşığın zayıf vücudu bir pergel gibi, ben noktasına bir ayağını koymuş onun etrafında dönmektedir. Ben, sevgilinin dudağının kenarındadır. Âşık ise bütün çektiklerine rağmen pergel gibi sevgilide bir ayağını sabitlemektedir:

Neye döndürdü gam-ı nokta-i hâl-i leb-i yâr
O ten-i zâr u nizâr ile görün pergârı

Nev'î G. 535/ 4

Felek, bazen nokta gibi şairi ortaya koyup kendi pergel gibi onun etrafında daireler çizmeye başlamaktadır:

Getürüp nokta gibi ortaya atdı beni çarh
Başladı kendü kıyı çizmegepergâr gibi

Âhî G. 124/3

Can ve gönül, onun nokta gibi olan benine, daha pergel dairenin etrafında devretmeden bağlanmış idi. Felek pergel gibi dönmeye başlamadan, madde âlemi oluşmadan önce can ve gönül bene bağlıydı. Ben, âlem-i gaybdır. Can ve gönül pergelin iki ayağıdır ve noktaya bağlıdır. Biri noktadır, diğeri dönmektedir. Nokta, mevhumdur yani vardır ama görülmez: (Tarlan,1998:310)

Nokta-i hâline bağlanmış idi cân u gönül
Gezmeden dâire-i devrdepergâr henüz

Fuzûlî G. 122/3

Ben, âşık için keyif verici bir madde gibidir. Çünkü ben, güzelliğin merkezindeki noktadır:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Merkez-i pergâr-ı hüsn ol nokta-i hal-i 'izar
Keyfe efza-yı gıda-yı habbe-i afyon olur

Refet Mehmet K.6/6

Sevgilinin noktaya benzeyen beninin zamanında başka bir noktadan söz edilmez. Her kişipergel gibi kendi noktasını gözlemelidir:

Kim idi nokta koyan hâl ü hattun devrinde
Her kişi dâyiresin gözlese pergâr gibi

P. Şem'î G.177/3

c) Pergel-Nokta-Kalem

Kalem, pergel, cetvel gibi yazı aletlerini kullanan şair, “kalem, şiirlerimi daima noktaya doğru yönlendiren, inci saçan bir cetvel ve pergeldir diyerek kalemi övmektedir:

Nazmım hemişenoğtayadâirsüdü eder
Lü'lü'-nisâr-ı cedvel ü perkârdırkalem

Eşref K.15/17

ç) Pergel- Nokta-Derviş

Pergel, dervişe benzemektedir. Dervişler, bir ayağı sabit, birliğin merkezinde iken bir noktanın pergeli gibidir:

Merkez-i vahdette bunlar oldıarsâbit -kadem
Muttasıl bir noktanın pergâridirdervîşler

Nev'î G. 95/3

d) Pergel-Nokta-Baş

Şair, başını noktaya benzetmektedir. Başın nokta gibi ortaya atılsa pergel gibi daireden dışarıya adım atma diyerek, sabit ayağı bir noktada olup, sürekli daireler çizen pergeli örnek göstermektedir:

Nev'iyâ nokta-sıfat ortaya atılsa başun
Basma pergâr-sıfat dâ'ireden taşra kadem

Nev'î G. 316/7

3) Pergel –Merkez

Dokuz kat feleğin, her tabakası bir birine sıkı sıkıya bağlı olmakla birlikte devirlerini ayrı ayrı çarklar gibi farklı süratlerde gerçekleştirmektedir. Divan şiirinde Kurân'dan kaynaklanan yedi kat gök tasavvuru yerine Batlamyos sistemine dayanan dokuz kat felek görüşünü benimsemişlerdir. Dünya, kâinatın merkezidir. Dünyayı çevreleyen dokuz kat felek de dünyanın etrafında dönmektedir. (Şentürk,1994:136) Divan şairlerine göre pergelin merkezi, söylemek istediklerine göre değişiklik göstermektedir. Örneğin bazen İstanbul merkez iken bazen ruh, bazen de şairin kendi ya da kararlılığı merkez olmuştur.

Kâlâyî' ye göre, İstanbul, şairleri yetiştiren bir maden ocağı gibidir. Bütün dünyada şairlerin asıl kaynağı olarak gösterilen İstanbul, pergelin merkezidir. İmparatorluğa başkent olan İstanbul, bunun yanında kültür ve sanat hayatının da başkenti durumundadır. Osmanlı padişahlarının da

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

şairlikleri ile nam saldı; şairi, sanatçıyı gözeten bir ortamın geliştiği İstanbul, şairlerin kaynağı durumundadır. Bu yüzden de şair, pergelin sabit duran ayağını İstanbul olarak göstermektedir:

Merkez-i pergâr-ı âlem rub-ı meskûnda Refî
Nefs-i İstanbuldur ancak şimdi kânîşâiriñ
RefîKâlâyî G.12/12

Hamdi, Sevgilinin ne kadar vefasız olduğunu anlatabilmek için pergelden yararlanmıştır. Vefayı, pergele benzeten Hamdî, vefa pergelinin ruh merkezinin dairesine bile uğramadığından söz etmektedir:

Gâlibâkâleb-i Hamdî olalı merkez-i rûh
Gelmedi dâ'iresinedahıpergâr-ı vefâ
H. Hamdi Çelebi G.3/7

Şair kendisini şiir dünyasının feleklerine merkez ve manalar pergeline nokta olarak kabul etmektedir:

Eflâk-i cihân-ı nâzma merkez
Pergâr-ı maâniyemedâram
Fehim-i Kadim M.3 h.6/7

Fuzûlî, Ayas Paşa'nın devlet işlerindeki önemini göstermek için pergelden yararlanmıştır:

Muhît-i merkez-i devlet AyâsPâşâ kim
Medâr-ı mülkedir ikbâli nokta-i pergâr
Fuzûlî K. 17/15

Âkif, Mevlevîlik yolundan dönmeyeceğini belirtirken pergel benzetmesinden yararlanmıştır. Kendisini kararlılığının merkezinde duran pergelin sabit ayağına benzetmektedir:

Şâh-râh-ı müstaqîm-i Mevlevî'den dönmezem
Pây-ı pergâr-ı sebâtım merkez-i ikrârda
Âkif G110/5

Felek, kıyamete kadar pergel gibi âlemi dolansa da yine de dairenin merkezine eremeyecektir:

Merkez-i dâire-i faslına gerdün iremez
Hasre dek âlemidevr eylese pergârmişâl
Ümidî K.2/24

Pergelin devletin merkezine uğramadığından bahseden Bursalı Rahmî, felekte dönüp durduğundan şikâyet etmektedir:

Medâr-ı devletiñ merkezlerine irmeye pergâr
Tolansaâheninpây-ile gerekürdüngerdâni
B. Rahmî K.1/29

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Kara Fazlî, akli, pergele benzeterek akıl pergelinin değer, kıymet merkezini dolanmayacağını belirtmektedir:

Merkez-i kadrini dâirolımazpergâr-ı akl .
Bir seh-i âli-cenâb u arş-ı rifatdür bugün
Kara Fazlî K.27/16

Pergelin bir ayağının merkezde sabit olması diğer ayağını da düzenlemektedir:

Merkezde eger bir kademi sabit olursa
İtmez kadem-i diğer-i pergârtahallûf
Nâbî G.381/2

4) Pergel- Sevgilinin Güzellik Unsurları

Divan şiiri içinde sevgili, gazellerde ok gibi kirpikleri, yay gibi kaşları, kan dökücü gamzesi, misk kokan, dağınık saçları, güneş ve aya benzeyen yüzü, bu yüzün üstünde Kur'an sayfasındaki ayetlere benzeyen ayva tüyleri vb. ile görülmektedir. Divan şiirinde, sevgilinin güzellik unsurları ile kullanımında az da olsa pergel geçmektedir.

Sevgili aşığa pergel gibi yan çizmektedir:

Pây-ı pergâr gibi ol büt-i peymân şikeni
Yân çizer dâ'ireden eyleme davet gelmez
Mehmet Efendi G.50/3

a) Pergel-Hat

Lâmi'îÇelebî pergeli, kullanarak sevgiliye dair güzellik unsurlarından yüz ve hattı ele almaktadır. Yüz, şekil olarak daire ve misk kokulu ayva tüyleri de yaya benzetmektedir.

Gün yüzüñdâyiresinde yed-i kudret kalemi
Çekdikavs-i hat-ı müşkinüñpergâr şekil
Lâmi'î Ç. G.301/2

b) Pergel-Kaş

Ahmet Paşa, sevgilinin kaşlarını neden çizemediğini, pergel yardımıyla açıklamaktadır:

Kaşların harfini resm etmeğe yol bulmaz hayâl
Gözlerin remzi çü hadden taşradan pergârda
Ahmet Paşa G. 284/4

c) Pergel-Gamze

Bir diğer beyitte ise sevgilinin gamzesi için pergel benzetme unsuru olmuştur. Pergel ile gamze arasındaki benzerlik itibarıyla:

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Beni gördükçe şitâb ile o refârnedür
Rencîş-i bî-sebeb-i gamze-i pergârnedür
Fehim-i Kadim (M.4 h.5/3)

Gamze, ok gibidir. Bu yüzden süsleme aletlerinden olan pergele hacet bırakmayacak derecede onun yerini alabilmektedir:

Nevk-i gamzeñ çizdi şemşîrin bütün hall eyledi
Ey müzehhib âlet-i pergârahâcet kalmadı
Kânî G.214/5

ç) Pergel-Yanak

Divan şiirinde yanak genellikle parlaklık, şeffaflık ve rengi dolayısıyla ele alınır. Renk bakımından güle benzer. Fakat çoğu zaman gül sevgilinin yanağının güzelliği yanağında aciz kalır. Sevgilinin yanaklarını güneş ve ay bile taklit edemezken gülün bî-pergâr yani değersiz olması şaşırtıcı değildir:

Günde bu yüzden togar gün öykinümez sana mâh
Olsa tan mı ruhların devrinde bî-pergâr gül
Lâmi'î Ç. K.16/84

d) Pergel-Kûy

Sevgilinin bulunduğu bir yer olması dolayısıyla kûy, şair için önemli bir unsurdur. Çünkü sevgilinin bulunduğu yerde olmak için can atan âşık, sürekli buralarda dolaşmaktadır. Ne olursa olsun buraya girme ısrarından vazgeçmeyen âşık için kûy, Kâbe kadar kutsaldır.

Batlamyus'a dayanan dokuz kat felek görüşüne göre, ay ve güneş dahil yedi seyyare ve bunların oluşturdukları dokuz kat felekler, merkezde bulunan dünyanın etrafında dönmektedir. Şairler bu görüşü beyitlerde sevgiliyi överken kullanmışlardır. (Şentürk, 1994:136) Örneğin Lâmi'î, sevgilinin kuyunun etrafındaki dönmeyi pergelin felekler gibi daireler çizmesine benzetmektedir:

Gün gibi kûyımı yiter tolaniyehl-i asâ
Çarh-veşdâyireler çiz yüripergârûñ ile
Lâmi'î Ç. G.440/6

Sevgili dünyada yaşamaktadır. Felekler de dünyanın etrafında döndüğüne göre dolayısıyla sevgilinin de etrafında döneceklerdir. (Şentürk, 1994:136) Feleğin sevgilinin mahallesinde pergel gibi dokuz dolanmasını Lâmi'î şu şekilde belirtmektedir:

Çarh-ı bed-mihri temâşâidüñ ol mâh ruhun
Günde tokuz tolanurkûyınıpergâr gibi
Lâmi'î Ç.528/6

Lâmi'î, “dokuz dolanmak” deyimini kendisi yani âşıkla da ilgili olarak kullanmıştır. “Boyum asa ile pergele döndü kûyunu nasıl felekler gibi dokuz dolanmayayım.” derken hem dokuz kat felekten hem de sevgilinin etrafında dolanıp durduğundan söz etmektedir:

Kûyın felek gibi nice tokuz tolanmayam
PergâradöndiLâmi'îkaddümasâyile

Lâmi'î Ç. 456/7

Âşğın gönlünün, sevgilin mahallesini pergel gibi dolaşmasının nedeni, sevgilinin nokta gibi olan ağzıdır. Pergelin bu noktadan ayrılması mümkün değildir:

Perkâr gibi kuyunu çigzinmez idi dil
Nokta misâli olmasa sende egerdehen

Mesihî G. 178/3

Ravzî de aynı şekilde sevgilinin yanından ayrılamayıp pergel gibi burayı sürekli devretmektedir:

Pergâr gibi devridelümkûy-ı dil-beri
Hengâm-ı seyr ü devr ü teselsül zamânıdır

Ravzî G.235/4

Şairlerin sevgilinin bulunduğu yeri, pergel gibi sürekli dolaşmalarının amacı, bir şekilde sevgilinin yüzünü görebilme isteğidir:

Varayindevideyinkûyınıpergâr-sıfat
Ola kim manzaradan göstere didârlatîf

Süheyli G. 157/4

5) Pergel-Diğer Unsurlar

Pergel değişik benzetmelere konu olarak da Divan şiirinde yer almaktadır. Bunlar tespit edebildiğimiz kadarıyla şu şekilde sıralanmaktadır.

a) Pergel-Hayat

Fuzûlî'ye göre, yuvarlak bir su olarak ele alınan gözyaşı, yüksek bir girdap buna karşın ömrümüzün yapısı, alçak bir yapıdadır. Pergel ise hayatın devrine benzemekte ve hayatın daireleri olarak alçaktan devretmektedir:

Eşkimizgird-âbîâlf ömrümüz bünyâdıpest
Gör ne alçak dirlik ile çizginürpergârumuz

Fuzûlî G.(120/6)

b) Pergel-Bülbül Gagası

Fuzûlî, "Gül, her sabah gül bahçesinin levhasına yüz daire çizer, galiba gül, bülbülün gagasından pergel almıştır." diyerek yarattığı hayal dünyasını gözler önüne sermektedir. Buna göre, bülbül gagasıyla, gül yapraklarının dairelerini çizmektedir. Gülün yuvarlak oluşunu daire, bülbülün gagasını da onun etrafındaki dönüşüne dayandırarak pergel olarak nitelendirilmektedir. (İpek,2008:51):

Turkish Studies

International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistoryofTurkishorTurkic
Volume 8/9 Summer 2013

Her seher gül-zârlevhine çeker yüz dâire
Gâlibâminkâr-ı bülbülden alır pergâr gül

Fuzûlî K 9/29

Basîrî ‘de de benzer bir beyit bulunmaktadır. Gül, bülbülün gagasını pergel yapmaktadır:

Gülsitânun çevresinde çekmeğiçündâyire
Dem-be-dem minkâr-ı bülbülden iderpergâr gül

Basîrî K. 6.6 /3 (İpek,2008:144)

“Bülbül, pergele benzeyen gagasıyla inciler saçmakta, galiba gül sayfası üzerine yuvarlak yüzünün dairesini çizmektedir.” diyen Fuzûlî, çiğ tanelerinin gül üzerinde bulunmasından ve bülbülün o sayfaya inci gibi sözler yazmasından bahsetmektedir:

Megerdevr-i ruhun tarhın çeker gül safhası üzre
Kim olmuş gevher-efşân bülbülün pergâr-ı minkârı

Fuzûlî G. 270/2

c) Pergel-Âşığın Boyu

Âşığın bükülmüş boyu, pergele benzemektedir ve pergel gibi dönüp durmaktadır. Bu dönüş boş yere değildir. Büyü ve efsundan korunmak için etrafında gözyaşından binlerce daire çizmektedir. “Hırz” muska manasınadır “Büyü için etrafa daire çizip ortada oturulup havas okunur. Cinler ve kötü ruhlar o daireyi geçememektedir.” (Tarlan,1998:701)

Çeker bin dâ’ire çevremde hırz için sirişkünden
Hamîde kadimin bî-hûde çizginmez bu pergârı

Fuzûlî G. 270/3

ç) Pergel-Saf Yaradılış

Suya düşen bir damlanın etrafında nasıl ki pergelin çizdiği gibi daireler oluşursa safyaradılıştaki da aynı özellik görülmektedir:

Pergâr-ı istikâmet olur tab’-ı safda
Bir katre düşse âba olur şekl-i dâire

Nâbî G. 701/2

d) Pergel-Gönül

Gönül ve pergel dönmeleri bakımından kıyaslanmaktadır:

Âhenînpâyıladâ’imdâ’ireñçizgindüğü
Dil budur kim anı gören kıla pergârakıyâs

Cem Sultan G.137/6

6) Pergel-Süsleme

Tezhipli, nakışlı el yazması kitaplar, süslemelerini, müzehhip, nakkaş, mücellit gibi isimler alan bu ustalar tarafından yapılmıştır. Pergel ise süsleme sanatında kullanılan aletlerden biridir. Cilt kapaklarında süsleme kavramı, yazma kitapları saran ciltlerin süslemeleri, Türk cilt sanatının en önemli yönlerinden biridir.

Süsleme sanatının etkileri Divan şiirinde de görülmektedir. Örneğin; XVIII. Yüzyılın hattat şairlerinden olan Tırsî hattatlığın izlerini şiirlerine yer yer yansıtmaktadır. (Orak:31)

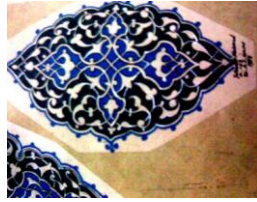
Kenâr çizmez mücellidrub‘adâ’ir
Eger destinde pergâr olmayaydı

Tırsî Kasideler: I/ 25.

Süslemeler genellikle cildin iç ve dış kapaklarına ve bir de arka kapağa bağlı "Miklep" denilen ilâve bir kısma yapılır. Karakteristik bir cilt süslemesinde düzen şöyle sıralanabilir; Kapağın etrafını çerçeveleyen kenar suları, köşelere yapılan (Üçgen görünümünde köşe süsleri ve en önemlisi ortaya yapılan oval veya dairevi terkiplerdir. Türk Yazma Kitap Kaplarının en önemli ve belirgin bir formu olan bu madalyon biçimindeki bezemelere güneş anlamına gelen "Şemse" adı verilmektedir.

Selçuklulardan başlayarak on altıncı yüzyılda Osmanlılara kadar dairesel anlamda yapılan şemselerin, bu dönemden itibaren genellikle oval formlara dönüştüğü görülür. Bezeme ve uygulama tekniklerine göre; Salbekli şemse (İki ucu uzatılmış olanlar) mülemma şemse (şemse ile köşelerin arasındaki boşluklarında bezeli olanları) mülevves şemse (renkli deriler ile yapılanlar) soğuk şemse (altın ve renk kullanılmadan yalnız derinin kendi renginde olanlar) gibi çeşitli adlar alırlar. Cilt Süsleme Sanatında görülen bezemeler arasında uyularak meydana getirilmiş ol olanlara "müşebbek şemse" veya "katı'şemse" denir ki bu usul, genellikle cilt kapaklarının iç yüzünü süslemek için kullanılmakta olup, Türk cilt süslemesinde pek çok sevilen ve tatbik edilen bir tarzıdır.

(<http://www.forum-ozledim.net/tarihten-sayfalar/66535-turk-susleme-sanatinda-desen-ve-motif.html>)

Cilt içi oyma şemsesine örnektir: (Yavuz,2008:82)

Cilt ve süsleme ile ilgili bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Osmanlı süsleme sanatlarında sıkça görülen şemse'ler Divan şiirinde de yer almıştır. Şairler hem nakkaş hem mücellid gibi ustaları hem de onların uyguladıkları süsleri ve kullandıkları âletleri şiirlerindeki hayal dünyasında yer vermişlerdir. Böylelikle de gerçek yaşama ait kültürel ve sanatsal izleri Divan şiirinde izleyebilme imkânını bize tanımışlardır.

Bâkî, "Zamanın ustası, ay şemsinin dairesini feleğe çizmek için eline altın bir pergâl aldı." derken devrindeki süsleme sanatına dair izleri bugüne taşımaktadır:

Çizmege da'ire-i şemse-i mâhifelege
Aldı üstâd-ı zaman destine zerrin pergâr

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Bâkî K. 25/11

Kur'an, kıl kalem ve pergelle altın işlemeli şemselerle süslenmektedir:

Zeynider şemse-i zerrîn-ile gül mushafını
Kıl kalem almış ele münşî-i zerrîn-pergâr

P. Şem'î K. 7/3

Süsleme ile ilgili, şemse ve pergel, mastar çekmek, varak, kalem, levh, nakş gibi kelimeler beyitlerde yan yana bulunmaktadır:

Zer ile hallolurdu cümle dîvâr
O şemselerle pergâr olmayadı

Tırsi K 1/17

Nûriyâeş'ârımiev râk-ı subhayazmaga

Nâr-ı mihre pergel-i mehle felek mastar çeker D. Osman Nuri Paşa G. 95/5¹

On altıncı yüzyılın ilk yarısı ile beraber saray nakış hanelerinde süslemeye yeni etkilerin hâkim olduğu görülür. Diğer bir deyimle bunlar geniş ve zengin bir imparatorluğun zevkleri ile paralel yürüyen olgun bir sanat anlayışıdır. Klâsik Türk süslemesi adını alan bu yenilenme, özellikle bitkisel kavramı olan yarı natüralistlik, yarı stilize bir üslup oluşturmuştur. Lâle, gül, karanfil, sümbül, menekşe, nergis, hasekiküpesi gibi çiçekler, bahar dalları, ağaçlar, üzüm, elma, nar gibi bitkiler çeşit çeşit ve yepyeni biçimleri ile mimari anıtların, çinilerin, taşların, kitapların vs. süslemesinde kullanılarak eşsiz bir dekorasyon sanatının doğmasında etken olmuştur. (<http://www.forum-ozledim.net/tarihten-sayfalar/66535-turk-susleme-sanatinda-desen-ve-motif.html>)

¹ Bu Divan, üzerinde çalıştığımız 19. yüzyıla ait bir eserdir. Eserin sahibinin adı, Osman; mahlası, Nuri'dir. Diyarbakır eşrafından Şeyh-zâde İbrahim Hafid Paşa'nın oğludur. 1803 Diyarbakır doğumludur. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketinde bazı memuriyetlerde bulunan Osman Nuri Paşa, 1830'da Bağdat'a gitmiş, Vali Ali Rıza Paşa'nın maiyetinde çalışmıştır. Daha sonra Kars, Urfa, Muş, Mardin gibi yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık yapmıştır. Son memuriyetinden ayrılarak memleketi Diyarbakır'a gelip yerleşmiş ve 1856'da vefat etmiştir. Mezarı Fatih Cami'nin bitişiğindeki mezarlıkta, babasının yanındadır. Divan'ı vardır (Beysanoğlu, 1996:321).

Osman Nuri Paşa, Fatih Tezkiresinde de benzer bir biçimde şöyle geçmektedir: (Sarıkaya, 2007: 703)

¹“Nâzım-ı mumâ-ileyh Osmân Nûri Paşa Diyarbakır'lı Şeyh-zâde müteveffâ İbrâhim Paşa'nın mahdûmu olup mukaddemâcânib-i Bağdad'a 'azîmet ve birçok vaktikâmetle Bağdad Valisi esbak Ali Rızâ Paşa merhûmun himmet ü iltimâsiyle uhdesine rütbe-i mîr-i mîrânibi't-tevcih müteveffâ-yümüşârün-ileyhin vefâtından sonra Dersa'âdet'ebi'l-muvâsala iki yüz altmış dört senesi Urfa sancağı ve iki yüz altmış altı senesi Kars sancağı ve ba'dehu Muş kazası ve muahharen Mardin sancağı kâymakâmlığıname'mîr ve ta'yîn buyrulmuştur. Mûmâ-ileyhindivânçe olacak miktâreş'ârî vardır.”

“Adı geçen şair, Osman Nuri Paşa, Diyarbakırlı Şeyh-zâde merhûm İbrahim Paşa'nın oğludur. Önce Bağdat'a gitmiştir ve uzun süre orada bulunmuştur. Kendinden önceki merhûm Bağdat Valisi Ali Rızâ Paşa'nın yardımcıları ile kendisine Beylerbeyi rütbesi verilmiştir. Adı geçen valinin vefatından sonra İstanbul'a gelerek iki yüz altmış dört senesinde Urfa sancağı ve iki yüz altmış altı senesi Kars sancağı ve sonra Muş kazası ve ardından Mardin sancağı kaymakamlığına atanmıştır. Kendisinin Divançe olacak kadar şiiri vardır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

Revânî, nakkaşların süslemelerinden bahsetmektedir. Özellikle gül motifli şemselerin varlığına dair izler beyitte yer almaktadır:

Kasr-ı gülşendemeğernakkâşdur kim zeyniçün
Şemseler nakş itmiş anda yine bî-pergâr gül

Revânî K. 15/12

Sonuç olarak, ölçmeye, daire çizmeye yarayan mühendis aleti olan pergel, Divan şiirinde çeşitli alanlarda kullanılmaktadır. Öncelikle daireler çizmesi açısından ele alındığında pergel, dokuz kat felek ile ilgili olarak beyitlerde görülmektedir. Feleğin dönmesi daireler şeklinde oluşması hep pergel-felek ilişkisini ortaya koymaktadır. Bazen de Divan şairleri, hakiki birlik, tüm çokluğun aslı olan, bütün harflerin, kelimelerin ve rakamların esasını oluşturan nokta ile Pergel iğnesinin izi, dairenin/çemberin merkezi olan noktadan yola çıkarak değişik hayallere yelken açmaktadırlar. Sevgilinin noktaya benzetilen ağız, ben gibi güzellik unsurları da bu başlık altında kullanılmaktadır. Pergelin bir ayağının sabit olmasını, şairler merkez olarak kabul etmektedirler. Bu durumda bazen İstanbul, bazen bir devlet adamı merkez gibi düşünülmektedir. Bazen de vefa gibi soyut kavramların anlatılmasında pergelin merkezi yani sabit ayağının kullanıldığı görülmektedir.

Genel olarak bakıldığında sevgiliye ait unsurlarda yine pergel geçmektedir. Bu unsurlardan özellikle kûy söz konusu olduğunda pergel daha bir anlam kazanmaktadır. Sevgilinin bulunduğu yeri dokuz dolanan âşık ile daireler çizme işinde kullanılan pergel arasındaki benzerlik son derece kuvvetli ve bir o kadar da anlamlı olarak değerlendirilmektedir. Bundan başka pergel, diğer unsular başlığı altında değişik benzetmelere konu olmaktadır. Bülbülün gagası, pergele benzemektedir, bülbül, gagasıyla inciler saçmakta, gül sayfası üzerine yuvarlak yüzün dairesini çizmektedir. Ya da âşığın bükülmüş boyu, pergele benzemektedir ve pergel gibi dönüp durmaktadır. Bu dönüşün amacı, büyü ve efsundan korunmak için etrafında gözyaşından binlerce daire çizmek için yapılmaktadır.

Pergel, son grupta süsleme sanatının içinde, asli görevine uygun bir biçimde Divan şiirinde ele alınmaktadır. Şairler hem nakkaş hem mücellid gibi ustalara hem de onların uyguladıkları süslere ve kullandıkları âletlere şiirlerinde yer vererek yaşadıkları döneme ait izleri tarihin içinden akıttı bugünlere taşımaktadırlar.

KAYNAKÇA

ADMIŞ, Aysel(2007), Âkif Divanı, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

AKKUŞ, Metin (1993), Nefî Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- AKYÜZ, Kenan;BEKEN, Süheyl; YÜKSEL, Sedit; CUNBUR,Müjgan (1990), Fuzûlî Divanı, Akçağ, Ankara.
- ALPAYDIN, Bilal (2007), Refi-i Kâlâyî Divanı, İstanbul . Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- AVŞAR, ZiyaRevânî Divanı, www.kulturturizm.gov.tr
- AYDEMİR, Yaşar (2009), www.kulturturizm.gov.tr
- BALALAN, Ali(2012), “Nef’i’nin Kasidelerinde Mübalağa Sanatındaki Ayrıntılar”*TurkishStudies-International PeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 7/3, Summer 2012, p. 453-468 Ankara.*
- BİLKAN, Ali Fuat(1997),NâbîDivânı, MEB. Yayınları, İstanbul.
- BURMAOĞLU, Hamit Bilen (1983) Lâmi’îÇelebî Divanı, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- ÇAKIRCI, Mehmet (2006), Hakim Mehmet Efendi Divanı, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ÇINAR, Bekir (2009), Şeyh Galib’inHüsn ü Aşk mesnevisinde Felekler, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi S. 39 S. 777, Erzurum
- DEVELİOĞLU, Ferit(2010), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat , AydınKitabevi,Ankara.
- ERSOYLU, Halil (1989), Cem Sultan’ın Türkçe Divanı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- ERSOYLU, İ. Halil(1989), Cem Sultan’ın Türkçe Divanı, TDK. Yayınları, Ankara.
- FELEK Özgen(2007), Fehim-i Kadim Divanı’nın Tahlili, Basılmamış Doktora Tezi,Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- GÜRGENDELİ, Müberra, Mostarlı Hasan Ziyâ’iDivanı,www.kulturturizm.gov.tr
- HARMANCI, M.Esat (2007), Süheylî Divan, www.kulturturizm.gov.tr
- İPEK, Abdülmuttalip (2008), Klasik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler, Fırat Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ. (Basılmamış Y.L. tezi)
- KAÇALIN, Mustafa, Âhi Divan, www.kulturturizm.gov.tr
- KARAVELİOĞLU, Murat Ali(2005), XVI. yy. Şairlerinden PrizrenliŞem’i’nin Divanı’nın Edisyon Kritiği ve İncelenmesi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- KARDAŞ, Mehmet Nuri (2008), Refet Mehmed Aziz’in Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya.
- KUTLAR, F. Sabiha (2004), Arpaemîni-Zâde Mustafa Sâmi Divan, Ankara.
- KÜÇÜK, Sebahattin(1994), Bâkî Divanı, Türk Dil Kurumu Yayınları:601, Ankara.
- MENGİ, Mine (1995), Mesihî Divanı, Atatürk Kültür Merkezi Yayını sayı: 80,Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- NAZİK, Sıtkı (2011) “Ahmet Paşa’nın Elimden Ne Gelir Redifli İki Gazeli ve Divan Edebiyatında Çaresiz Aşık İmaji” *TurkishStudiesInternationalPeriodicalForTheLanguages, LiteratureandHistory of TurkishorTurkic Volume 6/3 Summer 2011, p.1679-1696*
- OKUYUCU, Cihan (1994) Cinânî (Hayatı-Eserleri-DivânınınTenkidli Metni), TDK, Ankara.

Turkish Studies

*International PeriodicalFortheLanguages, LiteratureandHistoryofTurkishorTurkic
Volume 8/9 Summer 2013*

- ONAY, Ahmet Talat (2000), Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Akçağ, Ankara.
- ORAK, Kadriye Yılmaz(2001) İbrahim Tırsî ve Divanı, Basılmamış Yüksek lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta .
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük (1996) , MEB. Ankara.
- ÖZER, Sait (2006), Nâtikî Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- ÖZKAT, Mustafa (2005), Kara Fazlı'nın Hayatı, Eserleri, Edebî kişiliği ve Divanı, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZYILDIRIM, Ali Emre (1999), Hamdullah Hamdi Divanı, www.kulturturizm.gov.tr
- PALA, İskender (1995), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Akçağ, Ankara.
- PARLATIR, İsmail (2011) , Osmanlı Türkçesi Sözlüğü, Yargı Yayınevi, Ankara.
- SEFERCİOĞLU, Nejat(2001), Nev'î Divanının Tahlili, Akçağ, Ankara.
- SELVİ, Muhammet (2008), Ümidî Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyonkarahisar.
- ŞANLI, İsmet (2010), “Klâsik şiirde Teşbih unsuru olarak nokta'nın ele alınışı: Tıfl-ı Mektep Gibi Nokta-i Şekk'ten başlamak”, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, S. 1 C.7, ss.177-215
- ŞENTÜRK, Ahmet Atilla (1994)“Osmanlı Edebiyatında Felekler, Seyyare ve Sabiteler (Burçlar)” *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 90, ss.131-179 Haziran 1994.
- TANRIBUYURDU, Gülçin(2006), Eşref Paşa Divanı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- TARLAN, Ali Nihat (1998), Fuzûlî Divanı Şerhi, Akçağ, Ankara.
- TARLAN, Ali Nihat(1992), Ahmet Paşa Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara.
- TIĞLI, Fatih(2006) Bursalı Rahmî Çelebi ve Divanı, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- TOLASA, Harun(2001), Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası, Akçağ, Ankara.
- TULUM, Mertol-TANYERİ M. Ali (1977), Nev'î Divan İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 2160, İstanbul.
- ULUDAĞ, Süleyman (1999), Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Marifet Yayınları, İstanbul.
- YAVUZ, Şeyda (2008), Süsleme Sanatlarında Rumî Motifi ve Tarihsel Gelişimi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.)
- YAZAR, İlyas (2006), Kânî Divanı, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- YEKBAŞ, Hakan (2009) “Divan Şairinin Penceresinden Acem Şairleri” *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 4/2 Winter 2009, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

